

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ט, תשי"ח



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

„פרקי טבע ולשון“¹

הספר הקטן בכמותו והחשוב באיכותו מתחלק לשלושה

חלקים:

א. „טבע ולשון“, ובו י"ח פרקים.

ב. „מילונים“. בחלק זה דן המחבר במילונו של א'

אבן-שושן ובמילונו של מ' מדן.

ג. „תשובות לשואלי ולמשיגי“. חלק זה מכיל עשר

תשובות מפורטות, פחות או יותר, בענייני-לשון לכמה סופרים

וחוקרים.

1. פרקי טבע ולשון למשה סתוי, הוצאת „מלילות“ — ספרייה

לשיפור הלשון ולעיונים בטבע, שנת תשי"ח, 170 עמודים.

עיקרו של הספר הוא חלקו הראשון (עמ' 11—98), המטפל בעניינים לשוניים רבי-חשיבות. כל שוחר לשוננו, באשר הוא שם, הדואג לניקיון-השפה משיבושים ורוצה בתקנתה, ישמח מאוד על הספר החדש הזה, שראוי ביותר להיעשות לספר-שולחן של כל יהודי משכיל וחובב לשוננו.

המחבר נגע בספרו זה ב"כמה וכמה שיבושים וסילופים לשוניים, שהשתרשו בספרותנו במשך דורות בהשפעת הגלות, תוך יניקה והזנת הנפש ממראות-נוף, סיגנוני-חיים ותרבויות של עמים זרים וארצות-גכר" (עמ' 7).

ניכרת כאן חרדה גדולה מאוד לציפור-הנפש של הלשון העברית, המתפתחת והולכת בצעדים מהירים ועזים, שלא יבולע לה, חס וחלילה. ועל-כן תובע המחבר את עלבונה מכל הנוגע בבבת-עינה, ואינו חס אף על סופרים ידועי-שם ונלחם, בשיגרא שהשתרשה אצלם" (עמ' 8). הוא קובע ש"השפה העברית מולדתה בארץ העברים, והבא להיזקק לה עליו להיכנע ולהשתעבד לחוקיה, ולרוח הניב הקשור קשר אמיץ בטבע הארץ" (עמ' 138). מ' סתוי, הקרוב קרבה ממשית אל טבע ארצנו מתוך "שקידה על שיטות העבודה הנהוגות בארצות-המזרח" (עמ' 7), שארצנו היא חלק מהן, אין כמוהו מוסמך להורות לנו פרק בהלכות לשוניות מסוימות, ואף סופרים חשובים ראוי להם להטות אוזן לדבריו. מטרתו של הספר הזה כדברי המחבר אינה אלא "להסיר מכשול ולמנוע תקלה" מעל דרכו של כל סופר עברי וכל דובר עברית.

מחבר הספר ידוע בציבור-הקוראים הרחב כסופר בעל גישה מציאותית לעניינים שבהם הוא עוסק. אין הוא מתחבא.

ואינו נותן גם לאחרים להתחבא, מאחורי מליצות מצלצלות, יפות-עין, שאין בהן כלום עם המציאות. ניב מצוחצח ומבריק אינו שובה את לבו, אם אין בו גם אמת מציאותית. ובכוחה של זו הוא מניף את שוט ביקרתו אף על הסופרים הקלאסיקונים הידועים בתוכנו.

כל כוחו של סתוי אינו אלא עמידה איתנה על קרקע-המציאות, שמעליה הוא נלחם את מלחמותיו הלשוניים. ודווקא עמידה זו אינה מן הדברים הנקנים בקלות. לפיכך, כל הרוצה לטעום טעם של הגדרה לשונית נכונה, בת המציאות ובלי סרבול-יתר, — וכל מי שנתנסה פעם בדברים כגון אלו, יודע עד כמה קשה הדבר להגדיר בפשטות את הטעון הגדרה — על-כורחו ילך לספרו זה של מ' סתוי, וחזקה עליו, שיתבשם מריחו הטוב וייהנה מטיבו. גם אם יחלוק על כמה מהערותיו וימצאן, לאחר בדיקה מסוימת, בלתי נכונות. אף אני ארשה לעצמי להעיר לדבריו של המחבר הערות קצרות:

א. באחת מהערותיו פוסל המחבר את הביטוי אסור לחטוא, שמצא בכתביו של המשורר זלמן שניאור (אגב, היכן מצא כתוב זה, לא נאמר). וכותב: אסור לחטוא — אין זה מתקבל לא בשפה ולא על הדעת" (עמ' 30). אתמהה! מובן מאליו, שהביטויים הלשוניים "אל אחטא בשפתי", או "אסור להרהר אחרי מידותיו של הקב"ה", יותר יפים ויותר נעימים לאוזן העברי, הרגיל אצל המקורות העתיקים שלנו, אך מה פסול נמצא בביטוי עממי זה אסור לחטוא! — אם אדם חוטא, מותר לנו לומר לו בניב עברי פשוט, אך נכון: אסור לחטוא!

ב. בכתבי י"ל פרץ, שניתרגמו לעברית על-ידי המשורר ש' מלצר, נמצא הביטוי שמים מכוכבים (עמ' 31). מ' סתוי מעיר על זה בזלזול-מה וקורא לו "מליצה הולכת וחוזרת בעמוד אחד חמש פעמים" (שם). ובמקומה של ה"מליצה" הוא מציע את "המלים הפשוטות" שמים זרועי כוכבים. אחת — מסופקני מאוד, אם "המלים הפשוטות" הללו אינן יותר מליצה מאשר המלים שמים מכוכבים. שנית — לביטוי הלשוני, שבחר בו מלצר, יש "זיקה לעממיות היהודית", שזאת הייתה כוונתם של המחבר והמתרגם כאחד — הרבה יותר מאשר למלים "שמים זרועי כוכבים", שריח חזק של מליצה נודף מהן. אגב, אין זה כלל חידוש לשוני של מלצר או של אחרים בני זמנו. כבר נמצא בספרות ימי-הביניים: "הגלגל שאינו מכוכב" (פירוש ספר יצירה לר' נסים) ועוד. ועיין במילון בן-יהודה.

ג. מ' סתוי לועג לביטוי הלשוני, המקובל היום בלשון: חלונות מוולנים (עמ' 31). ואני איני יודע, מה רעה מצא בו? הלשון העברית מתפשטת לאט לאט מעדיי המליציות ולובשת לבוש עממי פשוט ורגיל. והרי על כך כל מלחמותיו של סתוי, שהלשון תהא נתפסת בצורתה הנכונה ביותר ואף המובנת ביותר. והרי חלונות המכוסים וילונות, אין טוב מאשר לומר בפשטות גמורה: חלונות מוולנים.

חבל מאוד מאוד, שדבריו של המחבר בתיקוני סופרים שלו אינם אלא "הערות חטופות ומקריות" ולא יותר מאשר "טיפות מתוך הים הגדול" (עמ' 8). בדקתי ומצאתי בספר קטן זה תיקונים לשוניים לכתבי ארבעים ואחד סופרים, משוררים וחקרים. אמנם, מאמינים אנו למחבר, שעבודתו

נעשתה „בדחילו וברגש של עבודת הקודש“, עד שהפכה „לבסוף, לעץ עושה פרי־הילולים (עמ' 159); כן ודאי לנו, שהערותיו ותיקוניו לא לשם התנצחות באו, „אלא בראש ובראשונה לעניין ולקורא“ (עמ' 155). אך היא הנותנת! מי ששואף להגיע „למעמד חוקר השפה, המדבר בשער“ (עמ' 159), אינו צריך להסתפק במועט הערות המחזיק את המרובה של סופרים. מוטב היה, ואף נכון יותר ומועיל יותר היה, אילו קרה להפך: מיעוט סופרים המחזיק את המרובה של הערות. כי לא יצויר, ושום איש אף לא יגיד זאת, שאין למצוא אצל כל אחד ואחד מארבעים ואחד הסופרים, שהמחבר מזכירם בספרו, עוד עניינים רבים ושונים הטעונים תיקון. אמנם, „הרבה זיקוקי־מלים מרחפות בשמי הספרות וקשה לרדוף אחרי כולם“ (עמ' 142), אך אין לצאת ידי חובת עמידה בשער, מבלי לעמוד על כל אחד ואחד מן הסופרים הללו לשם מיצוי את אשר ניתן למיצוי בשאלות לשוניות.

ועוד דבר: כלום לא מוטב היה לו למחבר לכנס את הערותיו השונות על כל סופר וסופר במקום אחד ולא לפזרן בפרקים שונים מספרו? או אז היה המחבר עצמו רואה, שלא די בהערות מועטות אלו, והיה מגיש לנו דבר שלם יותר, כדרך שעשה הוא בעצמו במאמרו היפה והמאלף על מנדלי מוכר־ספרים, שהדפיס ב„בצרון“ (שנת תשי״ת, כרך לו, חוברת א, עמ' 26—31).

ב„פתח־דבר“ כותב המחבר: „ספר זה הוא ראשון למחרות ספרי־מחקר לשיפור הלשון ולעיונים בטבע“ (עמוד 8). משאלתנו היא, שיוכה המחבר להמשיך בסדרה זו ולקיים את הבטחתו לתועלת המעינים ולתועלת הלשון גם יחד.